

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 84 (16244) ♦ 2000 чылдың июль 29, суббота ♦ Ат салган шагы 19.30 Садар өртээ 3 рубль

Ажыглалда кирер тудугларда

ДООЗАРЫНЫҢ КЫРЫНДА КЕЛГЕН

Республикага болгаш сөөлгү үеде көдээ черлерге тудуг кылыры эн-не берге айтырларның бирээзи. Чеден, сезен чылдарның үезинде көдээ суурларга тудуг кончук шапкын хөгжүдүрүлгө алаан. Оон түнелинде көдээ суурларга чаа төлөвилел-биле кылдырган школалар, клубтар, ясли-садик болгаш чуртталга бажынардан эгелээш чаа фермалар, хой кажалары кылдырган турган. Чурт сандаар эгелээрге, ол тудугларны кылып турган АКМК-лар боттары буурап дүшкөн. Ол тудугларны акшаландырып турган ямылар, ведомстволар, албан черлери акшатоериктен ядарап эгелээрге, тудуг организацияларынга турган тудугжулар тарады кылаштары берген, оларның ээлеп турганы оран-савазы дүвүчөк кылдыр үптеттине берген чүве-ле болгай.

1980 чылдарның төнчүзүнде, 90 чылдарның эгезинде ол тудуг организацияларынга орунуга яныз-бүрү кооперативтер, эштежилгелер, акционер ниитилелдер тургустунуп, акшатоериктиг бердинген шаа-биле тудугларны кылып эгелээш. Оларның чамдыктары бут кырынга туруп, чонуга ажыктыг ажылды кылып чоруурлар. Шаа индиг кооперативтериниң бирээзинге Тес-Хем кожунунун Самагалдайда Доржу Васильевич

Чымбаның удуртканы "Хайыракан" кооператив хамааржыр. Кооператив 1989 чылда тургустунган. Бо эртерк чылдарның ишинде Самагалдай суурга 13 ийи аал ишти чурттаар бажынарны ажыглалга кирип дужааган. Акшатоерик берге, тудуг материалдары тывылбас, өртөк-үне ай санында өзүп турар берге үеде тудуг кылып деп ажил индиг-ла амыр эвес. Орта арга-дуржулгагы, алчын-бержи билер, угагыр-сагыгыр кижилер-ле шыдажып үнеган рыноктун каржы хоойлузу бадыткап турар.

Чоокта чаа Чымба Васильевичке дужуп, кооператив "Хайыракан" ажил ижи кысказы-биле чугаалап бээрин диледим.

— Эгезинде кооператив тургузуп эгелээримге, улус мени дөткөвейи, тудуг кылып чораан эвес, чүпү кылып шыдаарыл ол деп турдулар. Мен тудуг кылып чорбаан-даа болзум, ажил-агий удуртуп чораан болгаш арга-дуржулган бар турган. Кооператив "Хайыракан" тургузуп алгаш, тудуг кылып эгелеп турумда, Самагалдайга баазалыг турган улуг тудуг организа-

циялары, АКМК, септелгетудуг участогу караамга көзүлдүр-ле буурап дужуп кагдылар. Керээ езугаар кылган тудуглармыны чогуур үезинде эки шынарлыг кылдыр дужаап турдум. Тудугга көрдүнген акшатоерикти чогуур үешаанда чедир бербес, ону акшаландырып баары хомуданчыг турду, оон башка оон-даа хой тудугларны кылып болурунун аргазы турган.

Бо чылын бодумунун өскөн-төрээн чуртун Кунгуртуга 90 олуттуг школаны, спортзалды, ийи аал чурттаар бааза

ажылдап турар, шулту Кунгуртуг кижилер. Хоочун тудугчу Сергей Хурбе, Анатолий Комбу, Шыжар Куулар болгаш Семен Салдывай багай эвес ажылдап турар. Акшаландырышканын ТР-нин Чазаа хандырган, млангыя бистин ажылчыска ТР-нин Чазаа Даргазынын оралакчысы В. М. Оюнундуза чедирип турариндемеглес аргам чок — диди.

Экономиктиг кризистин берге үезинде эки берге байдалга таварышкан черлериниң бирээзи — Кунгуртуг. Тудуг тудугдар хамаанчок кижилерниң аргыжарынын айтырыны бергедеп турду. Ч. В. Доржунун чугаазы-биле алырга, ол тудугларны кылып талазы-биле тендер конкурсуун чарлаарга, тудуг организациялары киришпез дээр. Шынал-ла, индиг ырак черге кым баар боор. Төрээн чери, төрөл чоңу кончук болгаш Чымба Васильевичиниң тудуп, кылып кирипкени кончук чөптүг. Ол бир талазында, Кунгуртуг суурнун социал-экономиктиг хөгжүдөзине улуг деткимче, ийи талазында, көдээ черде бөдүүн чонун кылыр дээрге ажылы бар эвес, ол-

даа болза, чон акша ажилдап алдыр.

Чамдык чериниң чурттачылары, удурткучулары-даа болгай-ла, ТР-нин Президентизи, Чазаа Кунгуртугке кандыг кончук хой акша октап тур деп бодай бээр чадавас, борта тайылбыр кылыры артык эвес. Кунгуртуг Кыдыкы Сонгу чүккө денештирип каан черлерге хамааржыр болгаш федералдыг бюджеттен ол черлерге деткимче көргүзөр акшадан акшаландырган.

Тудугчу чогуур үезинде бедик шынарлыг тудуп доозарынга тускай деткимче суму чагырыкчызы Галина Дондуп улуг дузаны чедирип турар. Тыва чоңунун "сөглээн сөс — керткен ыяш" деп үлегер чугаазы бар, бир эвес Ч. Доржу бодунун сөзүнге ээ болуп, чогуур үезинде бедик шынарлыг тудуп доозултар болза, ол кунгуртугчуларга утундурубас улуг белек болду. Тудуг материалдары Кунгуртугда бар-даа болза, Кызылдан чангыс хааржак каданга орта чедирип ал деп чүве белең эвес айтырларның бирээзи. Кылып турар тудуглар нарын, школа, спортзал болганда, Кызылдан хой материалдары чедирер апар. Бо талазы-биле В. Доржунун арга-дуржулгазы, угагыр-сагыгыр чоору орта бадыткаттынар.

Сергей ХЕРТЕК.

Чамдык чериниң чурттачылары, удурткучулары-даа болгай-ла, ТР-нин Президентизи, Чазаа Кунгуртугке кандыг кончук хой акша октап тур деп бодай бээр чадавас, борта тайылбыр кылыр артык эвес. Кунгуртуг Кыдыкы Сонгу чүккө денештирип каан черлерге хамааржыр болгаш федералдыг бюджеттен ол черлерге деткимче көргүзөр акшадан акшаландырган.

ҮЛЕГЕРДЕН АЛЗА

Чагып алыкчылар-биле ажил парлаганың эн чугула шийтпирлээр айтырларның бирээзи деп бодаар мен.

Амгы үеде колхоз, совхозтарның контораларында безин чагыдылга чок. Хүн бурунун амыдыралын чыдып калган, кайда чүү болуп турарын билбес удурткучуна кандыг удуртукчу дээр боор. Анаа көрде чер-черлерде харылаа ажилдакчылары хире шаа-биле кызыкмак ажылдап турар деп бодаар

мен. Олар бар-ла аргалары ажылап, чурттагыч чон оода кандыг-бир үндүрүлгени чагыдып алган турары-биле суртаал ажылды кылып, харылааны тудуп турарлар.

Чажыргаш-даа канчаар, Бай-Тайга кожунда солун, сеткүүлдер чагыткан кижилерин хой кезин пенсионерлер болгаш инвалиттер болдуур ийи. А көдээ интеллигенция та канчап барган? Эскеримге, солуну номчул өөрени берген азы болза

чанчыга берген улус чагыдылганың черде үспес, улаштыр чагыдып ал-ла чоруур боор чүве-дир. Эскелер олардан үлегерчижектен алза, канчап баар боор.

Ам база солун чагыдылганың айы кидин-тудук чоруп турар. Ынчангаш аныктарга, ада-нелерге, кырган-ава, кырган-ачаларга республикада үнүп турар солунарның эн хоочуну, неделяда үш катап үнер шычы өнүкүүс "Шин" солуну чагыдып алырыңары сүмелдим.

Каң-оол ИРИТ. Бай-Тал суур.

Ачы-хавыялары дээш

БЕДИК ШАҢНАЛДАР

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржактын Чарлыктары езугаар республиканың улус ажил-агымының яныз-бүрү адырларына хой чылдарга көргүскен чедикшиңнери дээш мурнакчыларны шаңнаан.

"Шылгарангай күш-ажыл дээш" медаль-биле:

Тыва Республиканың Национал банкының даргазы **Юрий Петрович ЮЖАКОВТУ** шаңнаан.

"Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы" Хүндүлүг аттары:

Кызыл хоорай чагырганың иштиги черектер эргелелинги эксперт-криминалистика кидинизиниң начальниги, милицияның подполковниги **Михаил Константинович ЛОБАНОВКА;**

Тыва Республиканың ИХЯ-нын чанында кеземче истээшкин эргелелинги агентура-оперативтиг ажилдар организастаар талазы-биле салбыр начальниги милицияның подполковниги **Иван Григорьевич Пролыгинге;**

Россия Федерациязының Ажаалга банкының Тыва банкының даргазының оралакчызы **Галина Александровна СМЕРНОВАГА;**

Эрзин кожуунда хереклекчилер ниитилелинги даргазының оралакчызы **Александр Домбаевич УРЖУКУГА** тывыскан.

"Тыва Республиканың көдээ ажил-агымының алдарлыг ажилдакчызы" Хүндүлүг атты

Россия Федерациязының үнүш-дүжүт болгаш үнүш-

тер камгалалының департаментининиң "Тыва" агрохимия албанының күрүнэ станциязының начальниги **Екатерина Дулмаевна АЮШИНОВАГА** тывыскан.

Тыва Республиканың Президентининиң Хүндүлел бижиктери-биле

Каа-Хем кожунун чагырганың ИХХ-нын үчет талазы-биле инспектору, милицияның майору **Алефтина Николаевна САЛЧАКТА;**

Ак-Довурак хоорай чагырганың ИХХ-нын криминалистика милициязының начальниги милицияның майору **Олег Владимирович Чекулонотку;**

Таңды кожуун чагырганың ИХХ начальниги милицияның майору **Андрей Салчакович ЭРЕС-ООЛДУ;**

Чаа-Хөл кожуунун хереклекчилер ниитилелинги кол бухгалтери **Ажык-маа Бижээновна ДУВАТ-ООЛДУ;**

"Өдүгүн" столоваяның бүүдүрүлгө эргелекчи **Өлөмзия Шурженеевна ХОВАЛЫГНА;**

РМЭА-нын Сибирь салбырын Тоскиде эртем төвүнүн онкология ЭШИ-нин директору **Борис Николаевич ЗЫРЯНОВТУ;**

Тыва Республикада мал ааргылары-биле демисел чорудар станцияның начальниги **Чечек Бабуева ООРЖАКТА;**

Сүт-Хөл кожуунда мал ааргылары-биле демисел чорудар станцияның ветеринария фельдшери **Николай Толошевич ШОЖАЛДЫ** шаңнаан.

Сергей ХЕРТЕК.

Сөөлгү шакта

♦РФ-тин Президентизи В.Путин Кыргыз Республиканың Президентизи Аскар Акаев-биле ужурашкан, найрал болгаш кады ажилдажылга дугайында керээге ат салган. — Чорудуп турар бүгү ажилдарын деткин турар мен — деп, А.Акаев В.Путини деткээ.

♦Президент Владимир Путин элээн каш даштык чурттарның Оңза болгаш бурун эргелиг элчинерин хүлээп алгаш, Россияның политиктиг болгаш экономиктиг амдыралың угуланышкынын оларга таныштырган болгаш элчинерин бүүредилге бижиктерин хүлээп алган.

♦Москвага Россия Федерациязының Чазаның элчелиг хуралыга агроулетпур комплекзиниң айтырын чугаалашкан. Бо хүнерде Россияның девискээринде дүжүт ажап алышкыны эгелээш. Ынчалза-даа чамдык черлерде, ылангыя Самара областа кывар-чаар материалдар чедишпес апар-

ган. Акшалыг ажил-агылар бензини садып алыр дээрге безин ол чок бооп турар. Бо херекке бүгү тала-биле дузалаарын Чазаа аазан турар. — 2010 чылга чедир Россия бодун аш-чөм-биле боду хандырынын чедип алыр, даштык чурттардан аш-чөм албас — деп, Чазаа даргазы М.Касьянов дынаткан.

♦Курган хоорайның электрлиг поезидери турарында. Чылдагааны — электри өртээн төлөвезин. — Президент В.Путин чедип кээрге, электрини кожултар, а чоруй баарга, үзе тырттып каардыр — деп, удурланышкын чыскаалының киржикчилери хомудуп чугаалааннар.

♦РФ-тин федералдыг шериниң Кол штавының начальнигиниң оралакчызы Валерий Манюловтун дынатканын езугаар алырга, ийги чечен дайынныга федералдыг шериглер 2537 кижизин өдүрткен болгаш 8054 кижизин балыглаткан бооп

турар.

♦Смоленск областа "Весна" дээр хамаарышпас радиостанцияның удурткучу Сергей Новиковту бидинмес кижилер боолап каан. С.Новиков областа губернаторуга сонугудары-биле кандидат бооп турган, ынчангаш бо херекте политиктиг өдүрүшкүн кылдыр көрүп турар.

♦АКШ-тин Кемп-Дэвидке эртин турган израиль палестин чугаалажышкынар түннел чок доозулган. 15 хонук иштинде үргүлчүлүүн чугаалажышкынын киржикчилери — израиль премьер-министр Х.Барак болгаш Палестинаның удурткучу Я.Арафат чангылай берген, оларныч ул чурттарныч чону "бот-бодунга" дүжүп бербээни дээш аажок хүндүлүүн, а хол-баштырыкчы Б.Клинтон түннел чок ужуражышкын организастааны дээш мунгаргай байдалга таварышкан.

♦Куба Республиканы сэдлекчи-экономиктиг бүүээлээшкинге таварыштырганыга удурланышкын чыскаалыга миллион ажыг киж киришкен, чыскаалганырны Фидель Кастро боду баштап чоран.

(Агентилелдер медээлеринден).

Дыштаныр хүннү көжүрер дугайында Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентининиң) ДОКТААЛЫ

Күрүне байырлары — Тыва Республиканың хүнүнге холбаштыр бүүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга ажылды болгаш хамаатыларның дыштанылганын организастаарыга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле Тыва Республиканың Дээди Хура-

лының (Парламентининиң) доктаадыры болза: 1. 2000 чылдың август 12-де дыштаныр хүннү 2000 чылдың август 14-че көжүрер. Ынчангаш 2000 чылдың июль 12. № 718.

чылдың август 13, 14, 15 хүнери дыштаныр хүнер болур. 2. Бо доктаал ону парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентининиң) Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызылчылар субботникче

Улуг суггур хат-биле холушкан частарың соонда найысылал Кызылдың кудумчуларында өт-сиген кайы, хамаанчочка үнүп, бажың-балгаттарны, албан организация черлериниң кышалары буступ, даштык хевириниң архитектуралыг хевириниң өңчүзүнү чидирип эгелээш. Ынчангаш Тыва Республиканың Президентизи Ш.Д. Ооржак хоорайнын барын болгаш чөөн талазынга чедип, дүрген шалыкыны-биле субботниктерни организастаарын сүмелээш.

Дүүн Кызылдың албан

организациялары субботникче үнүп, хоорайны аргы-силени тудуп, өт-сигени кезип, хатка турлуп, кадып калган ыштарны одура хирээлеп, бир дем-биле ажылдаан.

Субботник болур хүннү мурнунда, четвертге ТР-нин оралакчы-президентизи А.А. Мельников удурткучулары чып, субботник талазы-биле тускай комиссияны тургусканын, найысылалык чараш болуру-биле бүгү ажилдарны чорударын удурткучуларга дааскан. Ылангыя кел чыдар байырларда —

Безабыка хүнү, Наадым Бэза ТАР-ның СССР-ге каттышканындан бээр 55 чыл оюнга тураскааткан байырларда үезинде аалчылар уткуп хүлээп алыр оруктарда организациялар, аалчыларга көргүзүп хире "Тыва хевис", Тос-булак аржааны, Боом даа дээр хевирлиг тураскаалдыг черлериниң ногаанчыдылганыңче улуг кичээгелни угуларын А.А. Мельников айткан.

Найысылал Кызылга субботникти келир патиңада база эрттирерин шийтпирлээш.

Электри энергиясында ӨРТЕК ӨСКЕН

РФ-тин Чазаа 2000 чылдың май 30-де "Чурттагычонуну ажыглап турар электри энергиязының тарифтериниң денеленин дугайында" №418 доктаалды хүлээп алган. РФ-тин Чазааның доктаалында Россияны субъектилеринде чурттагычонуну ажылап турар электри энергиязының тарифтериниң эн адакы хемчээлин доктаалдып тургускан. Ол өртөк Россияны девискээри аайы-биле ден эвес болуп турар. Чижээлээрге, эн улуг өртөктиг электри энергиязы Сахаалин областа 1 киловатта 73 копейка, Еврей автономнуг областа 72 копейка, Архангельск областа 56 копейка дээр баар, Тывада 1 киловатта 28 копейка, эн чик өртөктиг электри энергиязы Хакас Республикада 1 киловатта 17 копейка, Красноярск крайда 18 копейка болуп турар.

РФ-тин Чазааның 1999 чылдың август 2-де "Чурттагычонуну социал камгалалың талазы-биле хемчеглерге дүүштүр болгаш коммунал ачы-дуза чедирилгеси болгаш чурттаар оран-сава холезиниң төлээриниң системаның сайзырагайдырарың дугайында" № 887 доктаалында социал камгалалы кошкак, четинмес өт-бүлелерге чурттаар оран-сава холезиниң база коммунал ачы-дуза чедирилгеси дээш акша дузаламчызын бээрин талазы-биле чаа чуртуну тургускан. Ажылгап турар электри энергиязы дээш өртөк өскенде, чонун ол кезээнге дузаламчы акшаны бээрин доктаалда айттып турар.

3 катап өстүрүк. Ол дугайында массалыг информация чөсөктерин таварыштыр чоңа дынаткан болгай. Республиканың дыка хой чурттакчыларыга ол өртөктер өөрчүп эвес белек болганы билдингир, ону кым дынавайи эрттирпкен болду, кым оон утказын салгыры шыдавайи барган-дыр, билдингир болуру-биле катап тайылбырлап берип көрөзүн. Эртекти РФ-тин Чазааның доктаалы-биле өстүргөн, ол дугайында ТР-нин Экономика яамызының өртөктер талазы-биле Департаментиниң начальнигиниң оралакчызы Л. П. Ганешев девискээр энергия комиссиязын шийтпиргез дүүштүр кыска тайылбырдан бээрин диледим.

Хоорайлар болгаш кожуунар төптөринде чурттакчылар чурттап турар бажыңыңага станциялар электри плитазы чок болза, немээр өртөккө үндүрүлгелер-биле каттып дээш 28 копейка чаа тарифти тургускан. Көдээ чериниң чурттакчылары электри плитазы чок болза, 20 копейкче төлээр. Бир эвес бажыңыңага киловаттан күштүг электри энергиязы-биле ажилдаар дериг-херекселдерни ажылап, чылыдып турар улус болза, бо таварылгада 1,5 бедиктен коэффициент-биле немей өртөкти төлээр апар.

Өртөктерни өстүргени тус чериниң эрге-чагырганың көдүргөн айтыры эвес дээрин билли алыры чугула. Бо хемчеглерни 1990 чылдан эгелээш чаа аайы-биле РФ-тин Чазаа өстүрүп келген, оон кол чылдагааны электри энергиязының чарыгалыңга акша дузаламчызын чок кылдыры болуп турар. Оон кол утказын кысказы-биле тайылбырлаарга мындыг, электри энергиязының кол

ийи хереклекчилери — чурттагыч чон биле бүүдүрүлгелерге ону ажылааны дээш өртээн денге оонары болур. Социалисттик экономика үезинде чурттакчылар бир киловатт электри энергиязы дээш оон бот-үнезинден 10 катап куу өртөкти төлөп турган, оон карылгазын бүүдүрүлгелерге салып каан улуг өртөккө биле дуглап турган. 1990 чылдан эгелээш 1999 чылга чедир бир киловатт электри энергиязын өртээ 27 катап өскөн. Бо хүнерде Россия Федерациязының девискээринде ортума-биле бүүдүрүлгелерге бир киловатт электри энергиязы 28 копейка, чурттагыч чоңа 19 копейка кылдыр оонажып турар.

Бо дээрге электри энергиясында тарифтериниң эн сөөлгү эскерлишкини эвес. Ам Россияның Федералдыг энергия комиссиязында РФ-тин субъектилеринде чурттагыч чонуну электри энергиязын ажылааны дээш тарифтериниң эн адакы хемчээлин тываның методиказын ажилдап кылып турар. Чарыгаан электри энергиязын бот-үнезинге дүүштүр өртөктерин тургузар арганы берип турар. Кым байдыр, ол девискээрлер өртөкти чингидип болур. Ол Тывага болдумас. Бо хүнде бисте 1 киловатт электри энергиязын бот-үнези 31,6 копейка. Моон алгаш көөрге, ам-даа бисте өртөктериниң өзери магачок.

Бистин Чазаавыстың талазында хемчег албас болза, ол өртөктер дөмей-ле өзөр апар. Бисте электри энергиязы-биле хандып турар бүүдүрүлгелерге дотация акша бээр болза, ынан электри энергиязын өртээн өстүрбейи барып болур, а бистин республика бюджетинде ындыг акша кайда боор.

Сергей ХЕРТЕК.

Сергедир бажыңда

Кызыл хоорайның кудумчуларында эзирик кижилериниң саны элээр кидилер-биле ден чыгыны. Хүндүн хүнче, чыс соонда мөөгүлөр ышак көүдөп турар эзириктер, хоорайны төп кудумчузуңда "зомби" апарган бүүдүрүлгө.

Хоорайның эзириктер сергедир албанының начальнигиниң оралакчызы В.О. Бубаренковун чугаазы-биле алырга, хой-инити черинге чурум үрөп чоран эзирик кижилерин, оларга "таарымчалыг" кылдыр туткаш, сергедир бажыңче апарып турар. Эртерк неделяда 467 кижигирген, оларның чүгле 255-ин сүп алган. Ажил чок кижилер — 165, херээрженер — 37, кожуунардан — 61, назы-хар четпези кижилер амдыында кирбээш. Ук бажыңга чангыс хонган дээш 100 рубль төлээр. Хой-инити черинге ийи азы оон-даа хой көстүр болза, 15 хонуктаар. Акша-төгөрик чок кижилер чок болза төрелдерин девидеир азы кудумчу богуш шир-биңир.

Давид ДАМДАК.

Септелге ажылы

Кызыл хоорайның школаларында болгаш садиктеринде септелге ажилдары уламчылап турар. Бо хүнерде хоорайнын 10 садиктеринде одалга системаны септээр ажилдар доозулган. Артакан 7 хире садикте одалга четкизин септээр ажилдар чаа-ла эгелеп турар.

Школаларда чугайлаар ажилдар барык доозулган. Класстарны бүүдүрүп автүргөп айдан көрдүпүр турар. Септелге ажилдары дугаары 9 школада болгаш

уламчылавышаан

"Аныяк" өөредилге комбинатында доозулган. 14 болгаш 2 дугаар школада даштык одалга ажилдарын кылып турар, а 1 болгаш 4 дугаар школаларда иштики одалга ажилдарын септээр ам-даа үргүлчүлөп турар. Дугаары 7 школада капитал септелге ажилдары ам-даа доозулбаан.

Хоорай чагыргазы школалар септээр ажилдары 2 млн. 800 муң рубль түндүг ашканы шилчидип берген.

Библиотека 30 харлаан

1970 чылдың август 1-де республиканың К.Чуковский аттыг уруглар библиотеказы хоорайныч бичи номчукчуларында делем эжиниң бир дугаар айткан.

Ук библиотека оон бээр хой-даа эвес 30 чыл болган юбилейин август айның 1-де демделеп эрттирер деп белеткенин турар. Анаа "Республиканың би-

чи уруглар библиотеказы үениң эскерлишкиниң дөзүнде" деп эртем-практиктик конференция болур. Оон ынай республика чергелик библиотечкалар конкурзуун база эрттирер. Библиотекага хой чылдарда ажилдап чораан хоочунары шаңнал-мактары база көрдүнүп турар.

Игорь ДАМДАК.

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (Парламентиниң) Тыва Республиканың ИХЯ-нын сайыды Сергей Сайын-Белекович Монгушка оң авазы Бадам Семеновна МОНУШТУҢ мөчээни-биле ханы кажыдалды илередип тур.

Номчукчу — солун — номчукчу

Солунун ролу улут

Тыва Республиканың Чооаньың 2000 чылдың май 22-де үнгөн № 406 доктаалын номчуп танышкаш, ону чүүлүг деп көргөш, деткип түр мен. Ынчангаш "Шынның" доктаамал номчукчузу, чагыдыкчысы база бижикчижи кижилер болгаш бо материялды бижидим.

Солун чүгө коллективтик агитатор, коллективтик пропаганда эвес, а ол коллективтик организатор (эвилелчи) база болурун парлалганын ажил-ылкы, журналист бурзуу, ылкыны республиканың Парлалга болгаш медээ-тайлыбыр (информация) талазы-биле куруне комитети уттуп болбас. СССР үезинде компартияның, комсомолдун, профэвилелдин райкомнары, хооркомнары, обкомнары болгаш күөсекчи органнар, хөй-ниити организациялары, ажил-агыт коллективтери, оларның ууртукчулары солун-биле ажилды кончуг чугулага көрүп турганнар. Ынчан солунга бижиттинген шүгүмчүлүдиг материал бүрүзүн хамааржыр черинге чедирер, истээр-хынаар, хемчег алыр, түннел үндүрүш, харызын бижир чүве. Ынчан баарга солундун ат-алдары улгадыр, автордун холу-дуар дымзыр, номчукчулар сонуургаар турган. Парлалга амдыралга үнелг, ажыкты. Ол — төөгүчү, башкы, сүмөлөкчү, чарлакчы, шынның тодаракчызы, коллективтик бодалдың төвү, эвилелчи... Ынчангаш парлалганы 4 дугаар эрге-чагырга деп турары ону улуу-биле үнелер турары ол.

Амгы бо берге шилчилге үезинде парлалгаже кижилерин сонуургалы куду-лааны көскү. Оң бир херечизи чагыдыкчыларнын санынын эвээжидир. Оң кол чылдаганы ашкатогерик чок деп турар. Хуумда ынадыг эвес деп бодаар мен. Арага-дары садып ижиң, бажывыс силкиригивисте ашкато, а солун чагыдып алдыра, ашкато чок апар-дыр бис. Моон кол чылдаганын мээң бодал чоруурун-биле алдыра мандың. Бирээде, республиканың Парлалга болгаш информация талазы-биле куруне комитеди болгаш редакцияларны кошкато ажилды. Тус чер чагыргаларнын, ажил-агыт, өөредилге черлерини ууртукчулары-биле оларның харылаазы ошкато. Оон ынак чагыргаларнын, ажил-агытларнын ууртукчулары кижилер-биле ажилды сандарканында. Чооаңдыкче, оптимисчи (эки чүгөге бүзүрээр) чоруктуң кошкандан чон ала-чайгаарла парлалгаже кичээңгей чок аларган. Ууртукчу кижилерин парлалганы үнелер билбесинде, чагыдыганы, организаставанында. Ууртукчу кандыгыл, амдырал ындыг-дыр. Ийде, солунга бижээн чүүлдер үнүп кээр. Оон далайже октапкан даш-биле домей чиде бээр. Бижиттинген чүүл чөптүг бе азы кандыгы деп чүве билдинмейн баар. Солунга бижиттинген чүүл, айтырчу көдүрген-даа, шүгүмчүлүдиг-даа болза, кымга-даа оон херээ чок апарган шаг-дыр бо. Солуннарның шаандагы дегдээштиг, оперативтик шынары кудулаан. Во четпестерин чайладыр дээш Парлалга комитеди, редакциялар ажилдаар хүлээлгели деп билер мен. Ам кол соругла болза Тыва Республиканың Чооаньың № 406 доктаалында айткан хемчеглерин күөселдезин республиканың Парлалга талазы-биле куруне комитедин ууртукчулары чедип алыр дээш ажилдаар хүлээлгели. Ылангыя "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарның редакторларының, журналистериниң шалыны өстүрери чугула. Солуннарнын арынарнын көүөдөдир херек. Чүге дээрге авторларнын бижээн чүүлдер тырпып турар, чылдар-дыр. Оон ынак доктаалда "Шын" солунга реклама килдин аждарын айттып турары чөптүг деп санаар мен. Ол чоңга улуг дуура. Көрүп чорууга кижилер хөй рекламалыг солуннар садып номчуру боор-дур. "Шын" солун чүгө телевидение программанын парлап турар, а радионун чок. Радио база чугула чүүл эвес бе? Тыва радионун дамчыдылгаларын сонуургап дыннаар кижилер мен. Оон ажилын эки деп санап турарым ол. Рекламага көргүзөр чүүлдер-ле хөй: кожууннарже баар автобустарнын расписаниези, билет өртээ, гостиницаларга хонарга чеже акша төлээр, чиик өртектиг бааранын кайыны тып ап болурул, таныжылга будуну, салдып түр мен дээшле баар... Хемчик чурттуг Хевек-оол рекламанын дузазы-биле Тожу чурттуг Тоорук-кыс-биле таныжып ап, аас-кежикти чок тып ап болбас деп?! Солун чагыдып ап, ону номчуру хилчинчекти албалды эвес-тир. Солун, шынап-ла, солун. Кым оптимизил, ол солуну шынап-ла номчаан чоруур. Бичи школадан ушап кыргана чедир солундан чагыдып ап, ону номчуру. Төрөң чуртувуска, төрөл чоңуруска, төрөң дылы-вуска ынак болуул. Ол дугайында солунда хөй-чүве бижип турар. Эки кижилерге солун арынга бо-ла журажы бээр-дир бис. Чүгө солундун дузазы-биле чер болууде четпестерни согылап, эки чүүлдерин тарайдып болур бис. Ылангыя удавас эне хоочун, ынак солуну-вус "Шын" 75 чыл болган оюн демдеглээр. Кым ону чагыдып албааның, август айдан эгелеп номчуру кылдыр бо хүннерде дүрген чагыдып алырын сүмөлээр-дир мен. Уван-оол МОНГУШ. "Шын" солунун доктаамал бижикчижи.

Төөгүлүг наадым

Өске аймак-сөөк (нация) чоңнарда ышкаш тыва чоңда база болуун национал байырлалдарына хөй. Оларнын бир колу — чылдыңна демдеглеп эрттирери улуг байырлалы Наадым болур чүве. Наадымны хоомай бодал болбас. Ол тываларнын салгалдан салгал дамчып келген байырлалы. Наадым хөй кезектен тургустунган ажил-агыт, амдыралчы чугаалардан база кирип турар, дегелге көргүзүлгү, салгысаарылгалыг улуг байырлал. Наадымга чаладып киржир эрге дээш кижилер бүүрүзү күженишкенин ажилдап чоруур. Чылды канчаар эрттирип турарывыс, чыл кандыг болуру Наадымга болур ажил-агыт чугаалардан билдине бээр боор чүве. Во чылгы эртип турар Наадымны төөгүлүг Наадым деп санаар мен, чүге дээрге ол эртип турар 20-ги чүс чылдың сөөлүг Наадым боор турар. Мен маңа Наадымнын бир кол кезээ тыва хуреш дугайында бижикседим. Ынчангаш дараазында саналдарым хуреш эртирер комиссияга киридим. Бирээде: бо чылгы Наадым хурешти 20-ги вектин сөөлүг хурешти болганда, тыва хурештин Ондар Сүүр-оол Хүргүлекович баштаан үлгерилг шаандакы чемпионнарын олуурту шааннары-биле Наадымче чалаар. Ийде: мөге оолдарны өстүрүп каан ада-иелерин, дунмазын алдарды мөге кылдыр кижизидип каан, кижизидип-даа чоруур үлгерилг акы мөге Монгуш Владимир баштаан, оон-даа өске акыларын шааннаар. Уште: тыва хуреш дээш кызыл чоруур кожуун, хоорай, суму чагырыкчыларын, спортчу комитеттер даргаларын, тренер башкыларын шааннаар. Дөртте: үстүнде бижиттинген шааннага кириер деп сүмөлөп турарым эштерин хуреш болур стадионга тускайлаан черге олууртур болгаш оларны хуреш эгелээринин мурнуу чарында тыва ыры-хожгүмнүн ада-иелер алап-йөрээп шаңнап-мактаар. Бөштө: тыва хурешти чаңгыс хүн эртирер. Кожууннар Наадымдан шилиттинген азы спорт комитеттеринин сүмөлээни 64 анык, 64 улуг мөгелерни салыр. Анык мөгелерини, улуг мөгелерини ийи агы комиссиязын ажилдадыр. Алдыда: нити девиг үезинде назын талазы-биле улуг мөгелер баштай девип үнүп кээрге, оон соонда анык мөгелер девип болза солун. Чедице: хуреш үезинде амалаар чанчылды сагынын база чөпшээрээр болза эки. Сесте: төөгүлүг Наадым хурешинге Биче-оол В. С.-ти докторадып аары (чайлыг докт.) күзениң. Тыва ыры-хожгүм албек болза эки. Чамдык эрбес эштерини эки тура-биле киржири күзениң. Тыва хурештин "аарыкчызы" болгаш болдунун сүмөлөрүн киридим. Топтуг-оол МОНГУШ. Кызыл хоорай.

Болуушкуннар Фактылар Медээлер

Ивилерни уксаажыдар

Тывага американ бизнесмен Даниель Плами кээп чоран. Оң ажил-чорудулгазы биче буурай чоңнарның амдыралын экижидеринче угланган. Ол Тожу кожуунун ивилерин Моолга апаргаш, уксаажыдыла ажилын кылдыр деп турар. Бо дугайында айтырганы Тожу кожуунун чагырга даргазы-биле болгаш Чазак Баштыннын оралакчызы В. Хемер-оол-биле чугаалашкан. Биче буурай чоңнарның амдыралы болгаш культуразы оон азырап чоруур малдары-биле тууш деп чүвени ол билген, тодаларын, Моолда Ценге тываларнын, Тожу тываларнын антропология талазы-биле чоок бооп турарын ол демдеглээр.

"Kodak"-биле харылзаа

Делегейде адн-сураа алган "Kodak" компаниязынын фотоаппараттарын болгаш чуруктарын экижидээр кижилер бүгү делегейде ховар. Бо удада ук компаниянын Россияда төлээзи Денис Василевский Тываның почта харылаазы-биле дугуржулганы кылган. Чоокку, үде чүгө "Сименс", "Билан"-биле эвес, а "Kodakтын" авто-

Садыгны ажыдар

Бай-Тайга кожуунун Николай Өлзей-оол аттыг Культура өргээзинге Тээли, Ээр-Хавак сумуларынның пенсионерлериниң, инвалидтериниң база күш-ажылдын хоочуннарынның каттышкан улуг хуралы чоокта чаа болуп эрктен. Хуралга Бай-Тайга кожууну чагырга даргазы В. С. Очур-оол база оон бирги оралакчызы С. Салчак, кожуунда күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелдинин даргазы З. С. Монгуш дээш, өске-даа даргалар олурушкан. Анаа Тээли суурга хоочуннарга болгаш инвалидтерге чиик өртектиг тускай садыгны ажыдарын база кожуунда инвалидтер нитилелинин дугайында чугааны чоруткан.

Кожуун чагырга даргазынын бирги оралакчызы Сергей Салчак үстүнде айтыргалар талазы-биле кириилде сөс чугаалааш, ук айтыргыла хамаарышты кырыкка дындагыны кылдыры-биле кожуунда пенсия эргелдинин ажилдакчызы Х. М.-Д. Септелге сөстү берген. Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелдинин даргазы Зоя Сарыдооевна Хомушку чамдык билдинмес айтыр-галарга харылаан. Санал берген эштер-даа

Далай шинчилээш-кининде археологтар

Бо хүннерде Улуг-Хем кожуунун "далайга" алыскан черинде Япониядан келген археологтар ажилдап чоруп турар. Олар-биле катар республикада билдингир хоочун археолог Иргит Самбуу база ажилдап турар. Ук экспедициянын кол сорулгазы — эрте-бурунгу бистин өгбелеривистинг төөгүзүне немей чаа чүүлдерни билеп алыры.

Тыва бижиктинг төөгүзү

Удавас август эгезинде Алдан-Маадыр аттыг туртшинчилел музейинге тыва бижиктин тургустунганына хамаарыштыр ол үенин номнарын, солуннарын болгаш төөгүзүнү делгелгеи болур. 1930 чылга чедир кешпи лама Лопсан-Чинмитин тургустаны латин алфавитин ажиллап турган. Ынчалза-даа бо үеде ажиллап турарывыс кириллица үжүктери Адольф Пальмбахтын болгаш КУТВ-ге өөренип турган тыва студенттерин ачызы.

кожуун төвүнге чигелделгил садыгны ажыдары чөптүг. Орта шай, таакпы, далган, мүн чемнээр дээш, эн-не херектиг аш-чөм аймаан садар, улуг назылгыларның даңзызын азар болгаш тускай хыналда комиссиязын тургузарын саналдааннар. Ол ышкаш өлген кижилерге, ажааган, куда-дой дүшкен черлерге тус кижилерин, кандыг-даа дөргүл-төрели эвес, уш-баш чок өске кижилерин эмин эртирип хөй-биле чылгыр чоруун болдурбас дугайында кожуун чагырга черинде дээштиг хемчээң дарый алырын санал берген улуг назылгы хоочун кижилер дилеп турду. Бай-Тайга кожуунун чагырыкчызы В. С. Очур-оол хоочуннарын көдүрүп турар чөптүг айтыр-галарын дарый шитирлээр болгаш амдыралга боттандыраарын чедип алырын, чигелделгил садыг ажыдарын бүрүң-биле деткээң болгаш ашкато-төгериктиң болдурун шаа-биле дузалаларын аазаан. А чамдык айтыр-галарга дорт болгаш чигелделгил харыларын бергилээр.

Сарыг-оол САЛЧАК. Бай-Тайга кожуун.

БАШТАЙГЫ СЛЕТ

Тыва чоңун үлгер домаанда утка-ла бар: Ийи даңгың аразы чоок-даа болза, дээшпес, ийи кижини аразы ырак-даа болза, журажы бээр". Барыны-Хемчик кожуун чагырга-зынын ажилдакчыларынның илпн үндүргөн саналы-биле кожуун чагырганын ажилдакчыларынның бирги чымын солун болгаш тывынтыр програмалыг организастап эрттиргени слеттун киржикчилериниң хөй-адын көдүргөн. Республиканың чагырга черлеринин хөй кезини база Хакасияның "Таштып" командасын киржиң, ажил-инжиде, арга-дуржулгазын солчуп, спортчу болгаш культурулг мөөрейлерге мөөрейлешкен. Кончур чараш бойдуз чурумалдыг Хемчик хемин бажы Шолбанак деп черге чыгып, майгын хоорай-жыгышты тургустан, слеттун байырлыг ажимдышкынын кылдып, спортчу маргылдааларын эгелээр. Канат тырттары, хол мөбү-бүү болгаш хуреш маргылдааларына эш хуунун найырлыг тиелеп, чоңу сорук кирген. Оон анында 60-70 чылдарын ыргаларына чийип, кожуун санындаан 2 ыры күөседирин айткан. Ол мөөрейни Кызыл кожуун чагырыкчызы Наксыл-оол Чадамбаевич ава дугайында ыры-биле эгелээр. Ырак-узак черден келген, тес-хемчилер "Магадан-чыг кезижин" кончуг уян

Азыранды эвес, а төрөөң оглу...

Ам каш-ла хонуктар эртерге, "Шынның" найыр-алдыг коллективни, оон хөй саныг бижикчилери, бүгү Тываның хөй националдыг чоңу ынак солунунун бирги номериниң чырыкче үнгениниң 75 чыл алдын юбилейин демдеглээр.

Ал-боттун чалың үези, салым-чолу, амдырал-чуртталгазы хөй саныг өске эш-өөрүм-биле бир домей "Шын" солун-биле ханы харылаалыг болганда, чартык чүстен ажыг чылдар мурунда "Шын" солун-биле канчаар ажилдап турганывысы сактыр-галар солун-даа ышкаш-тыр. 1950 чылдарын эгезинде фронттун чөстөм эдирин, Эрбөк хөмүр-дүш уургайына чедип келген мен. Кырган-авам Долу-мук, угбаларым Мөмбүш, Зинаида, Екатерина база анаа турган чүве, чөстө-лерим Адыг-оол, Сергей шахтага ажилдап турган. Ынчан дунмам Салчак Калинин-биле кады Ак-Хавак эге чада школазын 4-ку класзынга өөрени берген бис. Школавыска 200 хире өөреникчи турган. Бистен анында орус школа база турган, оларны өөренип турган.

өй-өйлөп чоргузуп эгелээр силер" деп сүмөлээр. Ол хүнден эгелээр, "Шынның" сумкаларывыска суп алгаш, чамдыкта хойлап-ла алгаш, сургуулдар, кеңээ чок ортузунга дындагыларын кылпн чоруур апарган бис. А чон бисти аажок хүндүлээр апарган. "Чиде бербейи, уда-дараа кээп турунар, уруглар" деп чагыр апарган. Ук ажилга өөрком кежигүнери Ольга Оюн, Зоя Хүрөң-оол, Бөмбүк-кыс Монгуш олар идепкейлиг чоруун көргүзүп турду. Директоруву анаа аажок-ла өөрүрү турган. Ол черде ындыг, бүгү-ле ажилды бисти дамчыштыр кылдыр, дуржулгазы улуг башкы дээрзин сөүлдөң кээп, улгады береш билген мен. Өөреникчилерин чурум-салгылазы, өөредилгези эки, ажылывыс түннели ындыг. "Шын" солун-биле мээң харылаам чартык чүс чыл бурунгаар ынаар эгелээр. Ынчангаш "Шынның" азыранды эвес, а төрөөң оглу мен деп ора-

Көдээниң айтырыглары

ШЕРГИЛЕР — ХОРАЛАКЧЫЛАР

Шерги-шартылаа — көдээ ажил-агытга хөй хора чедирип турар насекомнар. Олар хөй бөлүк болуп алган чоруур. Чер кызында 10 муң чыгам кызы-бүрү хевириниң шергилери бар. Во насекомнарнын дурт-сыны уаузу-умаар, чолдак салчы-гаштарлыг, сонгу буттары аажок узун, ийи чалгынарлыг, хээр аастыг, чолдаксымаар чуурга чыыр черлиг. Шергилерин көвей кезини шартылааш үнүг болганы-биле оларны тыва дылда "шартылаа" деп адаар. Хоралыг шерги-шартылаалар колдунда өөр-өөр болуп, Россияның бүгү-ле девискээринде неперте көүдээң, оларны хову-шөлдөр шартылаазы, кызыл, азия, италия хевирлеринге чарар. Кыска үеде дүрген өзүп көүдээр. Олар колдунда сизген шөлдөринге, одаларга, куруккан кур черлерге мөөнөжиң көүдээр. Чагы үеде азы кустун эгезинде чуургаларын салып эгелээр болгаш боттары өлгүлөп каар, чакы үеде 1-1,5 ай үезинде чуургалары чыстыр бодараар. Ол үениң дургузунда шөлдөргө, олар-белчирлерге, андартымаан кур черлерге өзүп көүдөп, төрүп эгелээр. 1 метр квадрат шөлдө оларнын чүс-чүс болгаш муң-муң чуургалары бар бооп турар. Бичи чуурга тургаш-ла, ол хөй-хөй километр черни кезип, чурта-чурта, доугарына таарымчалыг черлерге чоруур. Элдептиг чүвези ол чүгө хат улур черлерге шимчеп чоруур. Каян шерги чалгынылы бергенде, кодан-коданы-биле он-он километр ырак черлерни эртип көжүп чоруур. Россияның девискээринде 600 хире хевирин шергилери бар, оларнын 100 хире хевирлери улуг хоралыг бооп турар. Олар бүгү-ле көдээ ажил-агыттын культураларын болгаш чыг сизген шөлдөрин, чадан үнүштерин, хыргыштарын чок кылпн, онаа байдалдарын тургузуп турар. Ол хөй көжүп чоруур шергилер 1-2 шап дургузунда хөй-хөй гектар турга шөлдөрин чок кылдыр алгалыг. Сибирь девискээринде (Иркутск, Чита, Красноярск край база Тыва Республика) сибирь шергизи хөй-хөй-биле көжүп чоруур. Шергилер-биле демисе-жирде оларнын чуургаларын метафос болгаш хлорофостун деиис деп хоюдуу-биле чаштыгар, азы "Ротор" деп машина болгаш самолет дузазы-биле чаштыгар. Эн-не кол агротехниктиг аргалар — кур черни андарары, яны-бүрү аргаларын ажилла, шергилерин чуургаларын чок кылдыр. Чылбак-оол МААДЫР-ООЛ.

Мажак артпас

Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал совхозтун чер ажилдыглары чакы хову ажилдарын үезинде организастыг эгелээр. Совхоз бо чылдын үжүн га черде кызыл-тасты, бир га черде чиде-тарааны тараан. Во хүннерде Даштыг-Тейде, Талдыг-Адырада, Борбак-Тейиниң сугаттыг шөлдө-ринде тараан тараанын, сизгениң үнүжү эки. Ында он беш сугаттыг доктаамал ажилдап турар. Бо чайын сизген арга-арыгларда, хараганар аразында, буга уянарнында кончуг чагтай үнген болгаш сизгениң колдунда хөл кадырын-биле кезер жуурга таварышкан. Ынчангаш бо талазы-биле совхозтар болгаш өске-даа ажил-агыт ууртукчулары сизген кезер хол кадырыг бөлүктөрүн баш уур тургузуп, улусчуну эки организастаар болза, малывыска четчир сизгениң белеткен ап болур бис. Бай-Тал совхозтун арты талазында арендатор

Чыгылып көрзүвүссе

Бо чылдын 10 чылдын доозукчулары 60 классты дооскандан бээр муңур 40 чыл ою болур. Ол чылда доосканын Тыванынң бу-лун бурзуңде дыка хөй. Олар республиканың ажил, амдыралына үлүг-хуузуң кирип, амдыралчы арга-дуржулгазы анык салгалга дамчыдып, харын-даа дээди эрге-чагырга черлеринде ажилдап чоруур кижилер-даа бар. Амгы үеде доозукчуларын хөй кезин хүндүлүг дыштанылгада. Болдум хуумда Хорум-Даг ортумак школазын доостум. 1957-58 чылдарда Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хооранын № 1, № 2, Хорум-Дага болгаш Бажын-Алаакка ортумак школар турган. Хорум-Даг ортумак школазынның сески класзынга 68 өөреникчилер өөренип кир-двис, а доозарда чүгө 30 кижилер доосту. Школа-нын алдын медаль-биле бистин чангысклассчыларывстан Диртык-кыс Монгуш, мөңгүн медаль-биле Хүрөң Ондар, Эрес-оол Донгак, база беш кижилер чүгө 4-5 демдектерге доосту. Эмдик

Боданылыңар

Кандыг-даа хөөредиг чокка чүвениң шынны чугаалаар херек. Хөөкү тыва чоңуустун арагалары бо сөөлүг үеде дам бар чылдыр. Эр-даа, херээ-жени-даа, кырганы-даа, аныяа-даа домей ижер-дир. Школачы назынны оолдар, уруглар-даа ижил алгаш чоруурун хаая эвес эскерип чор мен. Тыва Республикада 100 ажыг яны-бүрү нация чон чурттап турар болгай. Оларда бистер ышкаш массалык-биле арагалал чоруурлар-даа көүдөстөр. Арга ижил алгаш дуржуктаныр, үен-даны-выс мырнай кедерээң. Бүгү-ле айнылдыг кем-херектерин арагалал алгаш, үлгүлгити турарыны чажыт эвес. Арагалашкынын хайы-биле кем-херекке оонашпаан тыва кижини тывары берге апарган. Бо кончуг багай айнылдыг хамчыктан тыва чоңу адырып алыр дээш бар-ла аргаларын ажиллап көрээлинер деп ууртукчу дарга-бошкарлардан дилеп түр мен. Арагалашчылар сы бастыруу, өөдөлөп чадап чоруу тыва чон база ону күзөп турар. Ынчангаш тыва чоңуун өй-хемчээл чок арага ишпезинче кыйгырдим. Хүргүл-оол КАҢ-ООЛ. Тээли суур.

Дадар-оол САТ. Бажың-Алаак.

Каң-оол ИРГИТ.

Кыры шимчээрге...

АЖЫЛ ЧОК ЭВЕС, БАР

"Ие сөзүн ижиб болбас, ада сөзүн ажырып болбас" деп, чоңуну чуугаасы бар. Маңаа хамаарыштыр ада...

Ажыл чок-ла дээр, мен аңаа чөпшээрешес мен. Эртем-билиг чогуңга сылдап, ажил тывылбас дээр...

Чайгы дыштанылга ЧАШТАР ҮНҮ ҮЗҮКТЕЛБЕС

Бо чайгы Чыгтайнын уругларнын "Орленок" атыг кадыкшылга лагеринде бирги сезонда 230 өөрникчи дыштанган. Тываның шупту кожууннарындан келгилезен 1-11 класстарга чедир өөрникчилер 6 отряд кылдыр хувааттынгаш...

БИЧИН КАТЧЫЛАРГА СҮМЕ

Чайгы дыштанылга үезинде школар ала-иелеринге, малчын коданнарыг кырган-аваларына, кырган-ачаларына дузалык...

БАЙЫРЛАЛЧЕ ЧАЛАДЫВЫС

Сүт-Хөд кожууннар малчиннар Ноодынын болгаш Кожун хүнүн 2000 чылдын август 4-5 хүнеринде Суг-Аксы суурга эрттирерин дындап тур.

Амгы үезинг гуманитарлыг институттун Кызылда филиалы 2000-2001 өөредилге чылын хүлээп алышкынын эрттирп тур.

Гуманитарлыг институттун Кызылда филиалы 10-11 класстарны өөрникчилеринге (лицей) университет курстары дараазында мергежилдерге ажыдып турар.

САРЫГ ШАЖЫН КАЛЕНДАРЫ

ИЮЛЬ 30. УЛУГ-ХҮН. Ай саны-биле 29-тун хүнү. Буянныг аас-кежик болгаш тайбынын хүнү. Дуган-хүрээ эргип, суг, чер эзелеринге өргүл кылырныг таарымчалыг хүн.

Аяс ДАНЗЫРЫН: "Тыва кыстар эң-не эргим"

Чооктан бээр тыва телевидениениң "Хөгжүмүг байыр" деп дамчыдылгаларына хөну, бедик дурт-сынынг, чоңоар болгаш эргип анык оол ырлап үнүп турар апарган. Оң ава, ача дугайында ырларын кижиги хөлээшкн чокка дыңай албас, ала-чайгаар алып, бугу сагыш-сеткили-биле дыңнаар.

Хөөмейлээр-дир бе? — Ийе. Менден чажыра-чажыра бадиргылар, ыргалаар чүвеле. — Улуг акымз кижиги оларны база чоорту углап-баштаар болзуңа өки-дир аа.

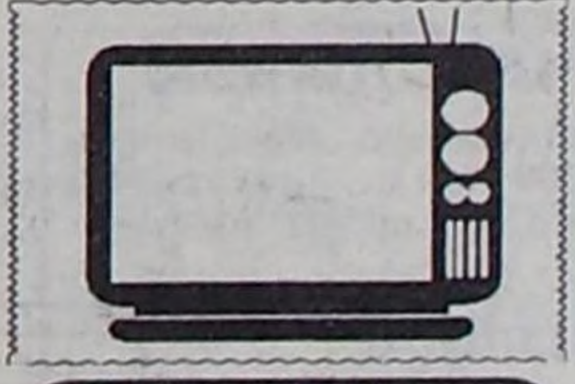
Ийе, Марина Капу-ро-биле кады концертке кириштивис. Хөөмей, сыгытты аажок сонургаар кижиги чорду, кады ажалдарын сүмелеп-даа турду. Визитказын берип кагды. Кады кассетага оюнувусту биждип алдывис. Чалаар мен дээр чоран. Боду Санкт-Петербуртта ат-сураглыг ыраажы, сонургаачал, хойнү билеп алысаар, хүндүлээчел кижиги чорду.

дериң бары? — Өөренип алыры чугула деп бодоп чор мен. Бо чайын ТКУ-же тыва дыл талазыны өөренип кирер согулгалыг турган кижиги мен. Санкт-Петербуртта чоруп тургаш, четтикпейн бардым. Ыңалза-даа черле өөренип кирер деп бодадым бар.

Чыбыл-оол МААДЫР-ООЛ, ТР-нин Олаз бойдандар комитетинин улуг специалиси.

Кижилер чугалажып таныжар

Понедельник шоу 31

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Вавилонская башня", т/с.

12.55 Лирическая комедия "Три плюс два".
14.30 Программа "Вместе".
15.00 НОВОСТИ.

00.35 "Майк Хаммер", т/с. "Час вены".
01.30—02.15 "Паранормальные явления". "Закрытое dossier".

ИЮЛЬ 31 - ДЕН АВГУСТ 6 - ГА ЧЕДИР

14.25 "Марина рожа".
15.00 ВЕСТИ.
15.30 "Черная жемчужина", т/с.

20.00 "Комиссар Рекс", т/с.
21.00 ВЕСТИ.
21.35 Дежурная часть.

12.00 СЕГОДНЯ.
12.05 "Любовь и тайны Сансет Бич", т/с.

18.50 "Крутой Уокер. Правосудие по-техасски", т/с.
20.00 СЕГОДНЯ.
20.35 Мелодрама "Не могу сказать 'Прощай'".

18.00 СОБЫТИЯ.
18.30 "Инспектор Деррик", т/с.
19.45 Мульти-пульти.

Вторник август 1

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Вавилонская башня", т/с.

16.10 ...До 16 и старше.
16.45 Вкусные истории.
16.55 "Вавилонская башня", т/с.

07.00, 08.00, 09.00, 10.00 ВЕСТИ.
07.30—10.20 Доброе утро, Россия!

"ТЫВА"
18.30 "Жаворонки-2000". Заключительный концерт победителей эстрадного конкурса.

01.20—03.15 "Семь красавиц". Комедия.
16.00 СЕГОДНЯ.
16.25 Намедни-62.

12.00 СОБЫТИЯ.
12.55 Смотрите на канале.
13.00 Газетный дождь.

12.00 СОБЫТИЯ.
12.55 Смотрите на канале.
13.00 Газетный дождь.

21.45 Телестудия. "Футбол — игра народная".
22.15 СОБЫТИЯ.
22.30 21-й кабинет.

Среда август 2

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Вавилонская башня", т/с.

16.10 ...До 16 и старше.
16.45 Вкусные истории.
16.55 "Вавилонская башня", т/с.

07.00, 08.00, 09.00, 10.00 ВЕСТИ.
07.30—10.20 Доброе утро, Россия!

"ТЫВА"
18.30 "Мой край". Репортаж со слета школьных лесничеств.

01.10—02.40 "Бегите, чтобы спасти". Приключенческий фильм.

14.55 "Голубое дерево", т/с.
15.50 "Бездомные домовые", м/ф.

10.00, 12.15 Настроение.
12.00 СОБЫТИЯ.
12.55 Смотрите на канале.

21.15 Московский импульс.
21.35 Деловая Москва.

Четверг август 3

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Вавилонская башня", т/с.

16.55 "Вавилонская башня", т/с.
18.00 НОВОСТИ.
18.20 Каламбур.

07.35, 09.30 Семейные новости.
08.15, 10.15 Черным по белому.

18.00 ВЕСТИ.
18.30 "Летняя карусель".
18.45 НОВОСТИ.

07.40, 08.25 Впрок.
07.50 Карданный вал.

18.55 "Крутой Уокер. Правосудие по-техасски", т/с.

13.50 Петровка, 38.
14.00 "Узы любви", т/с.

22.15 СОБЫТИЯ.
22.30 "Анекдот слышали?".

Пятница август 4

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Вавилонская башня", т/с.

18.00 НОВОСТИ.
18.20 Джентльмен-шоу.
18.50 "Ералаш", к/ж.

08.15, 10.15 Черным по белому.
08.20 Телеспециал.

19.10 ЦЕНТР АЗИИ.
19.35 Музыкальные поздравления.

07.00, 08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.40, 08.25 Впрок.

18.50 "Крутой Уокер. Правосудие по-техасски", т/с.

13.50 Петровка, 38.
14.00 "Узы любви", т/с.

22.15 СОБЫТИЯ.
22.30 "Счастливые случаи", телеигра.

Суббота август 5

ОРТ
08.00 НОВОСТИ.
08.15 Слово пастыря. Митрополит Кирилл.

14.05 В мире животных.
14.45 История одного шедевра. "Русский музей".

09.00 "Как козленок землю держал", м/ф.

14.20 Детское кино. "Филладельфийская история", комедия.

08.00 "Пропащие среди живых", х/ф.

16.25 Независимое расследование с Николаем Николаевым.

12.00 Детский телеканал.
12.55 Смотрите на канале.

18.00 СОБЫТИЯ.
18.15 "МакГайвер", т/с.

Воскресенье август 6

ОРТ
08.00 НОВОСТИ.
08.10 Армейский магазин.

15.00 НОВОСТИ.
15.10 "Горец", т/с.

09.00 "Трое из Простоквашино", м/ф.

13.40 "Чужого горя не бывает".

23.05 "Виктор и Виктория". Музыкальная комедия.

12.50 Мелодрама "Еще один мужчина, еще один шанс".

12.00 Детский телеканал.
12.40 "Эти дни в 45-ом".

18.15 "МакГайвер", т/с.
19.10 Погода на неделю.

Кызыл хоарай, Красноармейская, 100, индекс 667000. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИАЗЫ: Алдын-кыс Монгуш, Урана Базыр-оол, Чимисмаа Монгуш, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек. КИЛДИСТЕР: Нийтилел-политиктиг килдиз — 3-39-15.